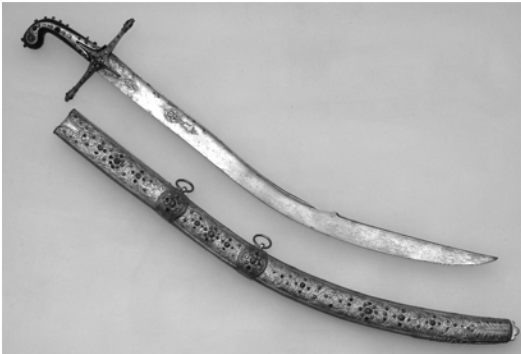

„Huszárgyerek, buszárgyerek, szereti a táncot
Az oldalán, az oldalán, csörgeti a kardot...”

Liszt Ferenc születésének 200. évfordulójára

Bihari János: Hatvágás verbung

Amikor Liszt Ferenc 1840. január 4-én, a pesti Nemzeti Színházban – a mai Astoria szálló mellett – adott hangversenyt, a tiszteletére megjelent küldöttség a nemzet hálája és hódolata jeléül díszes szablyát (huszárkardot) adományozott neki. Liszt, aki díszmagyarban lépett fel, a hangverseny végén eljuttatta a magyarság szabadságvágyát kifejező Rákóczi-indulót is, amelyről egyik levelében így írt: „Igen népszerű dallam, melyet éppen most dolgoztam fel a magam módján”, „egy-fajta arisztokratikus magyar Marseillaise.”

A Lisztnek adományozott díszes szablya (buszárkard)

Ezúton szeretnénk köszönetet mondani a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Tárának, hogy a Liszt-szablyáról készült, jogdíjköteles fényképet ingyenesen bocsátotta rendelkezésünkre.

A továbbiakban lássunk néhány részletet Liszt franciául elmondott beszédéből, amit báró Augusz Antal magyarra fordítva olvasott fel a közönségnek:

„Kedves Honfitársaim!

Ezt a kardot, amit egy bátorságáról és lovaságáról annyira egyetemesen csodált nemzet képviselői adtak át nekem, mint szívemnek legértékesebbjét és legkedvesebbjét fogom őrizni egész életemben....

Ez a kard, amelyet olyan hősiességgel forgattak egykor szeretett hazánk oltalmában, most gyenge, békességes kezekbe került. Jelképnek fogjam fel? Azt akarja-e jelenteni, Uraim, hogy a csatamezők minden dicsőségével felruházott Magyarország ebben az órában a művészet, az irodalom, a tudomány, a béke barátaitól vár új hírnevet? Azt jelenti-e, hogy a

szellem és a fáradságos munka emberének is nemes feladatot és nagy küldetést kell Önök között beteljesíteni?...

Ez a kard nemes képzet, ragyogó jelkép nekünk művészeknek is. A drágakövek, a rubinok, a gyémántok, amelyek a hüvelyt díszítik, csak esetlegességek – ragyogó semmisségek. A penge belül rejtőzik. Így nyilvánuljon meg műveinkben – amit gondolataink ezer széles formával borítanak be, mint pengét a hüvely – az emberiség és a haza szeretete, ami maga az életünk.

Igen, Uraim, folytassuk minden törvényes és békességes eszközzel azt a művet, amiféle mindannyiunknak törekedni kell, kinek-kinek saját ereje és tehetsége szerint.

És ha valaha – bárki legyen az – igazságtalanul, erőszakkal próbálná, hogy bennünket ezek beteljesítésén megakadályozzon, akkor, Uraim, ha szükséges, kardjaink még kiröppenhetnek hüvelyükből, rozsdá még nem lepte be, és csapásai éppen olyan rettenetesek, mint valaha voltak...”

Mivel kardot akkor csak nemes ember viselhetett, a nemzet nevében gyakorolt gesztusnak nagy jelentősége volt. A közönség leírhatatlan tetszésnyilvánítása egyben nyomásgyakorlásnak tekinthető, hogy a király is szentesítse a nemessé avatást. Liszt mélyen átérezte a gesztus jelentőségét, és miközben – a díszes szablyával az oldalán – a „régidicsőség”-ről beszélt, hangsúlyozta, hogy a jövő Magyarországnak a szellemi és alkotómunkával végzett dicsőséget kívánja.

Még aznap éjjel hosszú levelet írt Madame d'Agoult-nak, és elküldte beszédét is: „...csatolom híres beszédemet...Alkalmi dolog volt, szívemből, lelkemből írtam és mondtam.” (Dömötör Zs. – Kovács M. – Mona I.: Liszt-tanulmányok, 108-109. l.)

Nyolc esztendő múltán, amikor az idő elérkezett, „a kardok kiröppentek hüvelyükből”. Hősies küzdelem után, az ellenség túlereje következtében azonban a szabadságharc elbukott, majd megtorlás következett. Liszt az 1849. október 6-án kivégzett Batthyány Lajos miniszterelnöknek, és a magyar szabadságharc áldozatainak „Funérailles, 1849. október” (Temetés) című zongoraművével állított örök emléket.

Liszt szellemi alkotómunkára buzdító, nemes

gondolata válik valósággá 1997 óta minden évben, amikor átadják a Balassi Bálint-emlékkardot, ezt a középkori szablya mintájára kovácsolt irodalmi díjat, amelyben egy magyar költő, és a magyar líra egyik külföldi műfordítója részesül. A Bálint-napi irodalmi ünnep alkalmával tehát „a csatamezők minden dicsőségével felruházott Magyarország” egyik, arra érdemes költője veheti át a díszes szablyát, a Liszt által óhajtott vitézség mindmáig élő szimbólumát. És hogy a szablyát és a tollat vitézül forgató, a magyar táncot pedig szemet gyönyörködtetően járó Balassi méltó megtestesítője ennek az európai szellemiségű vitézségnek, erre később még visszatérünk.

BIHARI JÁNOS: „HATVÁGÁS VERBUNG”

Liszt, aki a verbunkos zenei stílust kiemelte a magyar nemzeti zene keretei közül, és az európai zenekultúra részévé tette, nagy csodálója volt Bihari Jánosnak. A híres cigány hegedűs játékát 1822-ben hallotta. Később, „Des Bohémiens et de leur musique en Hongrie” című könyvének 124. fejezetét teljesen Biharinak szentelte, és rajongással emlékezett meg róla (lásd „A cigányokról és a cigány zenéről Magyarországon” címmel megjelent, magyar nyelvű kiadványt, 281-290. l.).

Bihari „Hatvágás verbung”-járól szóló tanulmányunkban szó lesz majd ezekről a Liszt által említett, „valaha volt rettenetes szablyavágások”-ról is, miközben megemlékezünk a Rákóczi-induló hősi korszakáról, amelyben Bihari híres verbunkosa megszületett.

Liszt első magyar vonatkozású műve az 1828-ban, Párizsban komponált „Zum Andenken” című zongoradarab. Ennek 2. száma Bihari János „Hatvágás verbung”-ja nyomán készült (Liszt az 1. számban Fáy László verbunkos táncát dolgozta fel). A mű végén a következő bejegyzés olvasható: „zum Andenken von F. Liszt”.

A Harmónia Művészeti Központ (Győr) gondozásában, a közelmúltban jelent meg CD-n az a 30 verbunkos tánc, amelyeket a „Magyar Nóták Veszprém vármegyéből” című, 136 verbunkos táncot tartalmazó sorozatból (1823–1832) válogatott, és játszott lemezre Horváth Anikó zongoraművész. A hangfelvétel egy Schmidt Károly, pozsonyi hangsze-

rész által, 1830 körül épített zongorán készült.

A verbunkos táncgyűjtemény faksimile kiadását – a verbunkos táncokról szóló tanulmánnyal együtt – 1995-ben jelentette meg e sorok írója. A CD-felvétel a faksimile kiadvány alapján készült, a vámoszabadi Zene-kápolna hangstúdiójában.

A felvételen hallható többek között Bihari János „Hatvágás verbung”-ja is, amit Ruzitska Ignác jegyzett le Bihari játéka nyomán, és ő jelentette meg fortepianóra alkalmazva, a táncgyűjtemény 3. füzetében, 1824 júniusában.

A „Hatvágás verbung”-ot Berzsenyi Dániel is említi egyik levelében: „...Jaj annak, aki Bihari Hatvágásában a hősdalt nem érti!” (Berzsenyi levele Széchenyihez és Wesselényihez, 1830. febr. 25., lásd Berzsenyi Breviárium, Vajthó, Magyar Irodalmi Ritkaságok 45. szám, 1939, 163. l., vö. Szabolcsi: A XIX. század magyar romantikus zenéje, 1951, 8. l.)

Berzsenyi levele Bihari János „felsőgefen Magyar”-jának hősi hangvételére utal (lásd Ruzitska „Felsőgefen” bejegyzését a mű elején), amelyből elővillan a szablyát forgató magyar huszár alakja is. Major Ervin így ír Bihari leghíresebb verbunkosáról:

„Ma Hatvágás verbunkosként ismerjük, azonban Mátray Gábor szerint ez a dallam viselte eredetileg a „Fija halálára” címet, tehát nem a ma is hallható Requiem (megjegyzés: Bihari „Requiem fia halálára” címmel ismertté vált Lassú Magyar-ja a veszprémi táncgyűjtemény 1. száma). A Hatvágást – mint tudjuk – Bihari halála után Rózsavölgyi magának vindikálta, sőt ki is adatta szerzeményeinek Nemzeti Zenetár című, 1844-ben megindított sorozatában (I. f. 5. sz.) (lásd Major: Liszt Ferenc és a magyar zenetörténet, 1940, különnyomat az Ethnographia-Népelet 1939. évi 3-4. számából, 7. l., vö. Major: Fejezetek a magyar zene történetéből, 1967, 144. l.) Bihari szerzőségét bizonyítva írta gróf Fáy István – kinek apja, gróf Fáy János közeli ismeretségben állott Biharival –, a Vasárnapi újság 1853. okt. 16-i számában: „...élő ember most is Rudits Márton Gömörmegyében, ki Biharitól tanult, és jelen volt, midőn Bihari a „Hatvágást” először a Beleznay-kertben Pesten,

mint legújabb szerzeményét eljátszotta. Ezt mondá Liszt János is nekem Fájban sokszor...” (lásd Major: Bihari János, 9. l., de Fáy István is említést tesz erről a „Régi magyar zene gyöngyei” című kiadvány II. füzetében: „Radits Márton most is él Gömör megyében, híres Bihari tanítványa.”)

Major Ervin rámutat, hogy Rózsavölgyi szerzőségének legendája Vahot Imrének a Pesti Divatlap 1844. december 1-jei számában, „Rózsavölgyi Márk” címmel megjelent cikke nyomán keletkezett, melyben Vahot azt állítja, hogy a „Hatvágás” már 1806-1813 között megjelent Bécsben, Rózsavölgyi szerzemé-

nyeként (lásd Major: Bihari János 9. l., 53. jegyzet).

Major egy későbbi Bihari-tanulmányában is foglalkozik ezzel a kérdéssel. Mint írja, „A Nemzeti Zenetár I. füzetében – nyilván ugyancsak Vahot Imre tollából – a következő jegyzet fűződik a „Hatvágás”-hoz. „E darab leginkább Bihari által terjedvén el, sokak által hibásan tartatik az ő szerzeményének; az a feltevésem eredeti kézirat 1811-ből azt nyilván Rózsavölgyiének bizonyítja.” (lásd Major: Fejezetek...144. l. és Papp Géza: További adatok a verbunkoskiadványok megjelenési idejéhez, Magyar Zene, 1984 (3) 255. l., 118. jegyzet). Minthogy az említett bécsi kiadvány, valamint az állítólagos kézirat azóta sem bukkant fel, „a kérdést nyugodtan lezárhatjuk azzal a megjegyzéssel, hogy Rózsavölgyi alaptalanul akarta kisajátítani Bihari legnépszerűbb táncdallamát” – vonja le a következtetést Major Ervin (lásd Major i. m. 145. l., és Bihari-műjegyzék, 25. szám).

Bihari d-moll, „Hatvágás verbung”-ja oktáv-kettősfogásokban megszólaltatott, energikus nyolcadokkal, félköríves karmozdulatokkal a húrra dobott vonóval indul (lásd a Ruzitska által beírt hangsúlyokat az 1. ütemben), majd trillás (sarkantyúpengéses), pontozott lovasvágta-ritmikával folytatódik. A klasszikus hegedűjátékban megszokott, húrrol indított vonóhúzástól eltérő, „szablyavágás”-szerű, levegőből indított vonóhúzás – lásd az 1. ütem hangsúlyos nyolcadait – ma is jellemzője az erdélyi paraszt-hegedűsök játéknak.

Bihari 1. és 2. üteméből valóban „kihallani” a szablyavágásokat. Olyan ez a feszes tempó-

ban megszólaló, energikusan lüktető Lassú Magyar, mintha megszületését szablyás táncot járó huszárok inspirálták volna, mintha a tánc lüktetését az 1 méter hosszú és 1 kg súlyú „huszárkard” csapásai határoznák meg. Később majd látni fogjuk, hogy az angol vívómester, Alfred Hutton „Gyakorlati értekezés a szablyáról” (1889) című könyvéből átvett ábránkon mind a Bihari-mű elején megszólaló nyolcad-”szablyavágások”, mind pedig az utánuk következő nyolcad-szünetek jól beazonosíthatók (lásd az ábra szaggatott vonalait a 31. oldalon).

Bár Bihari Lassú Magyar-ja szablyavágásokra emlékeztető, energikus megszólalásának köszönheti elnevezését, a „hatos” lüktetés azonban hiába keressük benne. Ha viszont – a „hatvágás” valamelyik kombinációjának felhasználásával – szablyás tánc-koreográfiát szeretnénk készíteni ehhez a muzsikához, akkor Alfred Hutton angol vívómester „Gyakorlati értekezés a szablyáról” című könyvéből érdemes kiindulnunk, aki a 29. oldalon ezt írja: „...ajánlatos az első négy vágást kombinálni, vagyis folyamatos mozgást kialakítani az átlós csapások segítségével, amit „nyolcas figurá”-nak is szoktak nevezni.” A Hutton által ismertetett szablyavágásokkal később részletesen foglalkozunk.

A Bihari-táncdarab további ritmikai jellegzetessége, hogy 3. üteme „aprózódó” ritmikával táncol visszafelé az 1-2 ütem ritmikáján, ismét felidézve a 2. ütem pontozott, versenyvágta-ritmikáját.

LISZT KOLOZSVÁROTT

Erre a szablyavágás-szerű vonókezelésre már Liszt is felfigyelt, amikor 1846 november 24-én Kolozsvárra érkezett. Négy hangversenyt adott a városban, és ellátogatott barátjának, gróf Teleki Sándornak Monostori úti házába is. Telekiről – aki Liszttel három évvel korábban, Berlinben ismerkedett meg – tudnunk kell, hogy nevelője Táncsics Mihály volt. A szabadságharcban őrnagyként, majd ezredesként harcolt Bem mellett. Mivel a szabadságharc bukása után az aradi várörtönből sikerült Konstantinápolyba szöknie, az önkényuralmi rendszer elrendelte „en effigie” (jelképes) felakasztását. Később köztársasági érzelmei miatt III. Napóleon Párizsból Jersey, majd Guernsey szigetére száműzte, ahol idejét Victor Hugo társaságában töltötte. 1859 után, a Garibaldi által vezetett olasz szabadságharc során Sziciliában és Nápolynál tüntette ki magát. A kiegyezés után visszakapott birtokán élt. A továbbiakban „Emlékeim” című könyvéből idézünk, mivel ebben esik szó a már említett, különleges vonókezelésről: „1846 késő őszen Liszt Ferenc szerencsélte-

tett becses látogatásával; a „Biasini” vendéglőben szállott, gróf Karácsonyi Guidóval együtt.

Együtt voltunk mindig; kedvesebb, mulatságosabb, geniálisabb és nemesebben gondolkodó embert nálánál nem ismerek. Elbájol ő asszonyt, férfit egyaránt – gondolatait, mondasait csak úgy lesi le az ember mosolygó ajkairól, s többnyire mindig olyant mond, amit nem várt senki.

– Szeretnék – azt mondja – egy kis jó cigányzenét hallgatni. – mondd meg, ki most a legjobb cigány az országban?

– Boka Károly Debrecenben, s Pócsi Laci Mármaros-Szigeten.

– Hát itt nincsen?

– Van, még pedig igen jó, – de már ezek kótát tudó német cigányok, azt te tudsz eleget; neked olyan kell, aki vadon húzza; a kótába oltozott cigány már félig küntstler.

– Ha meglátogatlak Koltón, elhozatod valamelyik – mint mondod – vad bandát oda? – Nagyon vágyom hallani.

– Nem kell azért Koltóra menni.

A jelenlevők közt ott volt Haray Viktor barátom, ki az időben nálam lakott. (Haray 1846-ban Teleki titkára, egyébként pedig színész és drámaíró volt, később ő is részt vett a szabadságharcban.)

– Viktor, megtennél értem és Lisztért egy szívesseget?

– Akár kettőt!

– Eredj fiam haza, fogass be, ülj fel a szekér tetejére, s hozd el nekünk Pócsi Lacit hatodmagával; ügyelj, el ne törjön az uton, s ha lehet épen hozd.

Viktor elevezett Sziget felé. Egy hét multával épséges egészségbe megérkezett a trupp; – Pócsi Laci rágyujtott, s elhúzta az akkoriban ugynevezett „Koltóit”.

Lisztnek szemei kigyúladtak, ujjaival pattogtatott, belekiáltott a nótába; – mi aprózni kezdünk, s hajtottuk reggelig. A nagy mester zongorája mellé ült, mi apróztuk, s ameddig mi hajtottuk, ő megírta: „Első magyar ábrándját.” (Teleki kedvenc dallamát Liszt később a XIV. Magyar Rapszódiában használta fel, és a kéziratban „Koltói csárdás” felirattal jelezte a 209. ütemben megszólaló „Vivace assai” témáját).

Évtizedekkel később Liszt levélben mondott köszönetet gróf Teleki Sándornak, a kolozsvári Hölgyfutár 1877. február 1-i számában közzé tett írásáért, amelyben Teleki az 1846 őszén, Kolozsvárott komponált I. Rapszódiáról emlékezett meg. (Az I. rapszódiában Liszt a „Korcsmárosné, bort ide az itcébe...”, „Az alföldön halászegény vagyok én...” kezdetű dallamokat, és Thern Károly „Fóti dal”-át dolgozta fel.)

„Igen kedves barátom!

Ön bámulatos szépen világította meg a mi magyar rapszódiánkat. Leírása a Hölgyfutár február 1-i számában végtelen örömmre ragadott s teljes szívből köszönöm Önnek a rendkívül rokonszenves emléket. Harai Viktor él-e még? És Pócsy Laczy csinál-e még szablyavágásokat a vonójával? És Ön, igen kedves barátom, mikor jön már Pestre? Én március 10-ig maradok itt, apró nyomorúságokban és fáradságban végezve az öregedést. Nagyon vágyom reá, hogy huszadik és utolsó rapszódiámat Koltón írjam meg, s főleg, hogy ismételhessem Önnek nyugalmasan az én régi, nagyon odaadó barátságomat. Pest 1877 február 10-én Liszt F.”

A francia nyelvű levél jól bizonyítja, hogy Liszt még évtizedekkel később is jól emlékezett Pócsi Laci jellegzetes vonókezelésére:

„...Bony Laczy (Liszt a cigány muzsikusz névére már nem emlékezett pontosan) n'a-t-il pas cessé de donner des coup de sabre avec son archet?” („És Pócsi Laci ad-e még mindig szablya-vágásokat a vonójával?” – A levél alapján egyértelmű, hogy Liszt a görbe „huszárkard”-ra gondolt, amikor a „szablya-vágás” szót használta. A francia nyelvű levél Prahács Margit szerkesztésében jelent meg: F. Liszt: Briefe aus ungarischen Sammlungen, Bp. Akadémiai kiadó, 1966).

Teleki válaszlevelében meghatottan emlékezett vissza azokra az évekre, amikor 34 esztendővel korábban a berlini egyetem hallgatója volt, és először találkozott Liszttel Berlinben. Utána együtt barangoltak be fél Európát. Levelében többek között felidézte azt az esetet, amikor Rothschild bankár Frankfurtban, az általa adott estély meghívójára – Liszt tudta nélkül – bankári önhittségében rányomtatta: „Liszt úr játszani fog”. Utólag már hiába próbálkozott a pénzkirály, hiába akart fizetni, Liszt válasza ez volt: „sem ingyen, sem pénzért”. (Itt említjük meg ugyanakkor, hogy Liszt szociális érzékenységét és áldozatkészségét bizonyítják az 1838 márciusi, nagy pesti árvíz után adott jótékony-célú hangversenyei. Szintén a Teleki által elbeszélte történethez kapcsolódó adat, hogy amikor 1846 őszén Liszt Kolozsvárra jött, hangversenyei bevételéből 700 forintot adott közcélra, főként a szegények támogatására. Lásd: „Újabban talált Liszt-emlékek Kolozsváron”, Magyar Zene, 1961. 7-8. szám.)

„...Azt kérde: él-e még Haray Viktor? – Él, és ő is forrón érzi, és híven őrzi irántadi mély tiszteletét és bámulatát.

Hanem szegény Pócsy Laci nem csinál már kardvágásokat nyirettyűjével! – meghalt a német világban (megjegyzés: a szabadságharcot követő elnyomatás éveiben)...Ő is undok

kalitkába került a nemzettel együtt...a Rákóczy-nótaért dutyiba tették az öreget, s ott ült a kapcabetyárokkal, meg a csirkefogókkal. – És az ő jó grófia a világot vette nyakába azalatt, s nem tudhatta, szegény öreg hogy éli világát. Minden ismerősömtől azt kérdezte: vajjon mikor jön már haza az én uram? – Haraynak gyakran mondá: „mikor a koltóit húzom, mindig őt siratom!” – szemlátomást gyöngült, ölte a bú, meg a bánat; egy reggel nagyot lélekzett, s elment oda, a hol már várta őt Boka Károly.

Azt mondod, mesterem, hogy szeretnél még egy huszadik és utolsó „Rhapsodiát” írni, nálam, Koltón. Legyen akaratom szerint! – „Jőjj be hajlékomba, és meggyógyul az én lelkem!”... Beszállásollak, mesterem, azon szobába, melyben Jókai lakott, s melyben Petőfi írt verseket, s hol éltében legboldogabb volt...”

A SZABLYA

A történelem folyamán a kardnak lényegében két főtípusa alakult ki: az egyenes pengéjű, és az ívelt (görbe) pengéjű. Az egyenes pengéjű kardot főként az észak- és nyugat-európai népek használták. Az ívelt pengéjű kard, a szablya inkább vágásra, mint szúrásra alkalmas fegyver, amelynek őshazája Belső-Ázsia és Kína. A szablya a mandzsu hadsereg fontos fegyvere volt, de használták arabok, perzsák, törökök és oroszok is. A szablya Európába az ázsiai lovasnépek, elsősorban a magyarok révén került be, a népvándorlás időszakában.

Előnye volt, hogy kisebb erő kifejtésével is mélyebb sebet tudtak vele ejteni, mint az egyenes karddal. Az íveltség következtében a penge éle kisebb felületen érte a célt, viszont könnyebben behatolt, miközben a penge húzásával tovább lehetett mélyíteni a sebet. Ebben az íveltségben rejtett a szablya igazi „ravaszága”, hiszen ha használója megfelelő képzelőerővel és gyorsasággal rendelkezett, váratlan irányváltoztatásokra volt képes. Ha a harcos csuklóból mozgatta a szablyát – majd látni fogjuk, Hutton is említi ezt vívőkönyvében –, a hasító mozdulat erejét a ferde kiképzésű markolat is növelte. Megfigyelhetjük, hogy a Nemzeti Múzeum XVI. századi termében látható, Balassa Menyhért-szablya mintájára készített Balassi-emlékkardnak (szablyának) is ilyen lefelé hajló, ferde kiképzésű markolata van. (Báró Balassa Menyhért a költő nagybátyja volt.) A kis méretű szablyának további előnye volt a lóról való alkalmazhatósága. A lovas még a leggyorsabb vágta közben is képes volt fegyverét különböző irányokba forgatni. A magyar harcos elrobogott ellenfele mellett, és úgy suhintott oda egylélű szablyájával.

Az ívelt fegyver külső élével átellenben lévő, felső szakaszát is kiélezték – ezzel mintegy 10-15 cm hosszúságú „fokél”-t alakítva ki –, ezért a váratlan csuklómozdulattal elfordított fegyver még visszahúzott állapotban is veszélyt jelentett. Ugyanakkor a vaspáncéllal szemben hatástalan volt, ezért a középkorban a kétélű kardok háttérbe szorították. Viszont a 16–18. században ismét visszanyerte korábbi szerepét, és a nyugati világban „huszárkard”-ként vált ismertté. Amikor Európában, a 18. században felállítottak az állandó hadseregeket, a könnyűlovasságot szinte mindenütt magyar módra szervezték meg, ráadásul a francia, porosz és orosz huszárság, valamint az amerikai lovasság megteremtői is mind magyar huszártisztek voltak. Ezeknek a csapatoknak a lószerszáma és ruházata is magyar módra készült, és fő fegyverük a szablya volt.

Itt jegyezzük meg, hogy a magyar vívőkönyvek szóhasználata szerint kardvívás alatt szablyavívás, törvívás alatt pedig az egyenes karddal történő vívás értendő.

ALFRED HUTTON A HATVÁGÁSRÓL

Alfred Hutton angol vívómester 1889-ben jelentette meg Londonban „Cold steel: A practical Treatise on the Sabre – Based on the old English backsword play of the eighteenth century combined with the Method of modern Italian school” (Szűrő és vágó fegyverek: Gyakorlati értekezés a szablyáról) című könyvét, „amely a régi, 18. századi angol egyélű kard használatának, és a modern olasz iskola módszerének kombinációján alapul”.

A szablyáról szóló, bevezető részben Hutton a következőket írja:

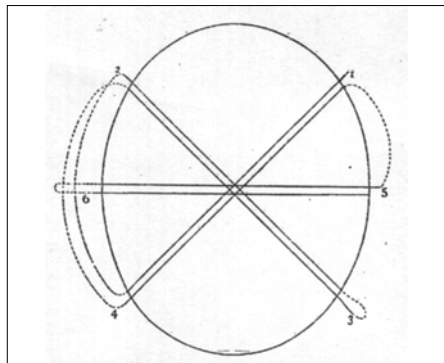
„A pallos (széles pengéjű kard) vagy szablya használata évszázadunkban gyorsan elterjedt a külföldi iskolákban, bár a fejlődés Angliában csekély mértékű volt, ha egyáltalán beszélhetünk fejlődésről, és ezt mindazoknak el kell ismerniük, akik gondosan áttanulmányozták olyan 18. századi mesterek munkáit, mint Hope, M'Bane, James Miller, Lonnergan és Roworth. Úgy tűnik közülük az utóbbi – Angelo-val együtt – ennek a fegyvernek az ismeretét John Taylor-nak, a szablyaforgatás jól ismert mesterének köszönheti, aki a londoni és westminsteri könnyűlovasság önkénteseit 1798-ban tanította.”

Alfred Hutton könyvében a „The Attack” (támadás, roham) című fejezet a „Moulinet” („forgókereszt-daráló”) mozdulatsor leírásával kezdődik:

„Ez egy nagyon régi, arra szolgáló gyakorlat, hogy erőssé és ruganyossá tegyük a csuklót, ahonnan az összes vágás kiindul. Ennek gyakorlását – többé-kevésbé hiánytalan formá-

ban – a régi, kiváló mesterek is ajánlották, egészen Giacomo di Grassi óta, 1570-től. Hat vágásból áll.”

Mivel a híres „hatvágás” még a verbunkos zenével- és tánccal foglalkozó szakemberek körében is alig ismert, először lássuk, hogyan írja le Alfred Hutton azt a hat vágásból álló szablya-gyakorlatot, amelyhez Roworth vívómester 1798-ból való, arca kivitelezett folyamatábráját mellékel:

≥

1. Az 1. vágás előtt az előrenyújtott szablya végét kissé megemeljük, a markolat az áll magasságában helyezkedik el, a fegyver éle ferdén balra, lefelé irányul, majd a vágás átlósan halad lefelé, jobbról balra.

2. A szablya kiinduló helyzetben van, éle lefelé irányul, balról jobbra. A vágás lefelé halad, balról jobbra tartva, majd a csukló elfordítása után a csukló belső oldala kerül felülre, és a fegyver egy köríves mozdulat után kerül kiinduló helyzetbe.

3. Az előrenyújtott szablya markolata az áll magasságában helyezkedik el, hegye mintegy 25 centiméterrel van lejjebb, felfelé irányul, jobbról balra mutató éllel. A fegyver éle átlósan mozog felfelé ebbe az irányba, majd a csukló elfordítása után hegye lefelé tartó ívet ír le, elérve a kiinduló helyzetet.

4. Az előrenyújtott fegyver markolata az áll magasságában helyezkedik el, hegye ennél mintegy 25 centiméterrel van lejjebb, éle felfelé irányul, balról jobbra mutat. A vágás ferdén halad felfelé ezen az útvonalon, majd a csukló elfordításakor a körmök kerülnek felülre, és lefelé tartó, köríves mozdulattal érjük el a kiinduló helyzetet.

5. Az előrenyújtott szablya hegye mintegy 25 centiméternyivel mutat jobbra, éle balra irányul. A vágás vízszintesen halad jobbról balra, majd a célbaérkezést követően, a csukló elfordításával a kézfej kerül felülre, és a penge vízszintes helyzetbe kerülésekor érjük el a kiinduló pozíciót.

6. A kézfej felfelé néz, a penge jobbra irányul, a fegyver hegye pedig mintegy 25 centiméternyivel mutat balra. A vágás vízszintesen halad jobbra, és a célba érkezés után, a csukló

elfordításával a körmök kerülnek felülre, és így kerülünk a kiinduló helyzetbe.

A vívó minden egyes vágás megtétele után védekező állásban helyezkedik el, és csak ezt követően indít újabb vágást.

Hutton a „hatvágás”-hoz a következőket fűzi hozzá: „Ezeket a vágásokat (moulinet-forgómozgásokat) kizárólag csuklóból, és nem pedig könyökből vagy vállból kell végezni, és ha ezeket szabályszerűen gyakorolják, ezzel jelentős mértékben növelik a csukló erejét és mozgékonyágát.

Amint ezt a célkitűzést elértük, ajánlatos az első négy vágást kombinálni, vagyis folyamatos mozgást kialakítani az átlós vágások segítségével, amit „nyolcas figurá”-nak is szoktak nevezni; ez hasznos védekezési mód lehet éjszaka, amikor a sötétség miatt az ellenfél kardmozdulatait nem láthatók tisztán.”

Hutton hozzáteszi: „Létezik még két másik vágás is, de ezek nem olyan hasznosak, mint a már említettek”:

7. Függőlegesen lefelé irányuló vágás

8. Függőlegesen felfelé irányuló vágás, ilyenkor a körmök felfelé néznek.

A 8. vágáshoz Hutton a következőket fűzi hozzá: „Ez olaszos vágás, a lábakra irányuló támadás helyett alkalmazzák. Kegyetlen vágás, használatát a vívóiskoláknak kerülniük kell.”

Amint majd látni fogjuk, a „huszár-hatvágás”-ban a Hutton által felsorolt, első hét vágás kombinációja szerepel. Hutton leírása, valamint Roworth ábrája segítségével könnyen megérthetjük, hogyan került be a vívás szak kifejezései közé a „moulinet” (forgókereszt) szó, amely a „moulin” (malom, daráló) szó származéka. A „moulinet” az ismert francia kifejezésben is előfordul: „fair des moulinets avec son sabre” (a szablyával a szélmalom forgókereszt-mozgását csinálja).

Roworth ábráján jól látható, hogy az első négy vágás a szélmalom 4 vitorlája által alkotott x-betű vonalát követi, azon átlósan halad oda-vissza. A szélmalom kissé elforduló forgókarjának + alakzatot mutató vonala mentén haladó, vízszintesen oda-vissza „daráló” mozgást az 5-6. vágásban, míg a függőleges irányú mozgásokat a 7. és 8. vágásban fedezhetjük fel.

Egyébként az olasz szablya-vívásban a moulinet („bastard molinello” = „kis malomutánzat”) alkalmazása egészen a 20. század elejéig elterjedt volt, de később stílusváltás történt, és az elegánsabb vívás került előtérbe. A fegyveres harcban hatékonyabb, szélesebb mozdulatokat igénylő moulinet már csak a látványos vívójelenetekben kapott helyet.

David Collins, „Hungarian Hussar 1756–1815” című könyvének elején (2003, Oxford,

Osprey Publishing Ltd.) képi ábrázolás segítségével mutatja be a „hatvágás”-t. A kivitelezés módja itt is ugyanaz, amit Roworth ábráján láthatunk, azzal a különbséggel, hogy Collins számozott vonalakkal jelzi a vágások irányát, de a vágások közötti – Roworth által szaggatott vonallal jelölt – mozgásokat már nem tünteti fel.

A HUSZÁR-HATVÁGÁS

Jókai Mór „A két menyasszony” című novellájában olvashatunk arról, hogy az 1849. március 5-i szolnoki csatában hogyan oktatta az öreg huszár, a mellette küzdő újonchuszárt:

„Kend nem érti a hatvágást, ki látta azt úgy vágni a karddal, mint a buzogánnyal. Azt csak olyankor teszi az ember, mikor már elfáradt. Tanuljon kend huszárosan vágni, így ni, visszakézzel. Látja kend? Aztán ha baj kendnek, hogy az ellenség fején sisak van, elébb üssön egyet a tarajára, akkor az lecsúszik neki az orrára, s a másik ütessel levághatja kend...Ilyforma oktatásokkal táplálta a vén huszár alattvalóját, téziseinek valóságát ott mindjárt példákkal is illusztrálva.”

Vizsgáljuk meg közelebbről, milyen „visszakézzel” az ellenségre mért vágásokról beszél Jókai? Reméljük, hogy az elmondottak ösztönözöleg hatnak majd a szablys táncok elterjedésére, és a „huszár hatvágás” egy napon igazi hungarikumként vonul be a köztudatba. A „huszár-hatvágás” lényegében a Hutton által felsorolt, első hét vágás kombinációja. Ezzel kapcsolatban tudnunk kell, hogy a kifejezetten célra irányuló vágások mellett a huszárok használtak „hamisvágás”-okat, vagyis cselvágásokat is. Az említett 8 vágás közül bármelyik betölthette a „hamisvágás” szerepét, amennyiben nem célpontra irányult, hanem már a következő vágást készítette elő. A támadó ezekbe a cselvágásokba nem adott bele erőt, mivel közben már a védekező mozdulat nyomán keletkezett rést kereste, hogy a következő vágást oda irányítsa. Természetesen a Hutton-féle iskolagyakorlatban leírt sorrendet harci körülmények között nem tartották be, hiszen a támadó szándéka így könnyen kiismerhető lett volna. A „huszár-hatvágás”-ként ismert mozdulatsort is változatos módon alkalmazták, cseles megoldásokra törekedve. De a huszárok cseles észjárására vallott az is, hogy nem törekedtek az ellenfél megölésére, hanem a szablya élének meghúzásával mély sebet ejtettek rajta, hogy a sebesültet egyik bajtársának kelljen elvinni a csataterőről, és ezzel is csökkenjen a harcoló ellenfelek száma.

Alfred Hutton „Gyakorlati értekezés a szablyáról” című könyvéből már tudjuk, hogy Roworth – a hat szablyavágást ábrázoló rajz

készítője – ismereteit John Taylor-nak, a szablyaforogató jól ismert mesterének köszönhette, aki a londoni és westminsteri könnyűlovasság önkénteseit 1798-ban tanította.

Miután Roworth folyamatábrájával, a szablyavívás e fontos dokumentumával megismerkedtünk, térjünk át a „huszár hatvágás”-ra. Ezt Kopecsni Gábornak (Dunaszerdahely), a hagyományörző Felföldi Baranta Szövetség elnökének Máday Norbert úgy mutatta be, ahogy azt gyermekkorában, Kiskunhalason tanulta „első kézből”, egy öreg huszárezredestől. A „huszár-hatvágás” csak annyiban tér el a Roworth-féle mintától, hogy függőlegesen lefelé tartó, fejre irányuló vágással kezdődik, amely azonos a Hutton által említett 7. vágással. A Jókai-novellában említett, és a támadás megkezdésekor a sisaktarajra (sisakdíszre) mért vágás is ezt a függőleges irányú fejevágást juttatja eszünkbe.

A „huszár-hatvágás”-ként ismert mozdulatsorban, a fejevágás után a Roworth-féle ábrán látható hat vágás következik, mégpedig az ábrán látható sorrend szerint, de mivel a vízszintes irányú 5. és 6. vágás gyors oda-vissza mozdulattal történik, a 5. és 6. vágás egynek számít. Ennek következtében tehát a „huszár-hatvágás” is 6 vágásból áll. Mivel Gömörben a 5. és 6. vágást két, különálló vágásnak tekintik, ott elterjedt a „hétvágás” elnevezés is. A lefelé, függőleges irányba tartó fejevágásnak fontos szerepe volt, ráadásul könnyebb is volt alkalmazni, mint az alulról indított 3. és 4. vágást. Egyébként a fejevágást a magyar botvívás hagyománya is őrzi, amint majd látni fogjuk. Végül, a Hutton által említett 8. vágással kapcsolatban jegyezzük meg, hogy túl nagy körívet kellett leírni vele ahhoz, hogy célba találjon, talán ezért is szorult háttérbe. A következő részben a „huszár-hatvágás”-ban, és a magyar botos táncokban előforduló vágásokat hasonlítjuk össze.

KANÁSZTÁNC, PÁSZTORTÁNC, JUHÁSZTÁNC – BOTOLÁS, BOTVÁGÁS, HATVÁGÁS:

ezek az elnevezések kapcsolódnak a „botoló” néven ismert táncsaláddhoz. A továbbiakban azzal foglalkozunk, hogy a fegyveres táncok hogyan éltek tovább népünk tánc kultúrájában. Martin György „A botoló tánc zenéje” című könyvében a következőket írja erről (2002, 304. l.):

„Az Alföld északkeleti és keleti peremvidékén a pásztorok és cigányok botoló táncai képviselik a kelet-európai fegyvertáncok legépebb és leggazdagabb típusait...A botolásban különösen jártas pásztorok a felsorolás szerinti sorrendben: kondások, gulyások, majd juhászok”.

Ez a táncforma leginkább a Felső-Tisza vidéken őrizte meg a történeti fegyvertánc- és hajdú-tánc-adatokkal hasonlóságot mutató változatokat, ami összefügg azzal, hogy itt élt legtovább a nagyllattartó pásztor-kultúra, és itt került sor a hajdúság letelepítésére is. A Kárpát-medence cigányai közül a legnagyobb mértékben a felső-Tisza-vidékiek magyarosodtak el, a legkevésbé ők tartották meg nyelvüket. A parasztság leghagyományörzőbb rétegeivel érintkező cigányságra a régi pásztor-kultúra gyakorolta a legnagyobb hatást, és a pásztor-kultúra hanyatlásával ők vették át a pásztor-kodást...A földre helyezett, keresztezett botok körül táncolt kanásztáncban valójában az irodalom által „mutatványos fegyvertánc”-ként említett tánc típus él tovább, a kardot itt már a bot helyettesíti – olvashatjuk Martin György könyvében.

Balassi Bálintra, a szablyát hőiesen forogató költőnkre emlékezve, most Isthvánffy Miklós tudósítását idézzük (lásd: Réthei Prikkel Marián: A magyarság táncai, 136. l.), amely a Balassi által 1572-ben, Pozsonyban előadott juhásztáncról számol be:

„Az asztalok eltávolítása után a hadi ifjúság és az előkelő férfiak fölserdült gyermekei a ház tornácában táncokat jártak; s ezek között Balassi Bálint, a kegyelembe minap visszafogadott Jánosnak huszonkét éves fia nyerte el a pálmát – abban a táncnemben, mely a mi juhászainknak különleges sajátja, de amelyet a külföldi népség közös magyar táncnak tart – midőn a császár és király s a többi hercegek egy magas emelvényről gyönyörködéssel nézték őt, amint – Pánt és a Satyrusokat utánözva – lábszárait, földig guggolva, majd összekapta, majd szétvetette, majd felszökellve ugrándozott.”

Réthei Prikkel Marián a fenti híradásból főleg azt emeli ki, hogy pásztoraink jellegzetes táncát a külföldiek közös (tehát az egész magyarság által táncolt) magyar táncnak vélik. Mint írja, ez is azt támasztja alá, hogy a hajdú-tánc a pászortánc származéka, lényegében annak katonai rendbe szedett változata. Egyébként az eredeti latin szövegben a „tornác” szó helyén a „cavaedium” (a ház belső udvara) szó olvasható. A fordításban szereplő „tornác” szó a középkori várépítészetben 1507 után ismertté vált olasz katonai műszóból, a „terrazo”-ból származik, amely eredetileg a várak védművei között elhelyezkedő, időjárástól fedéllel védett területet jelentette. A szöveg alapján mindenesetre úgy tűnik, hogy az ünnepi lakomát követő, táncos bemutatóra a pozsonyi vár belső udvarának tetővel fedett részén kerülhetett sor. A történethez tartozik, hogy a „kegyelembe minap visszafogadott” Balassi János

zólyomi főkapitányt, hamisított levelezés alapján, 1569-ben Pozsonyban összeesküvéssel vádolták meg, és börtönbe zárták. Felesége segítségével sikerült megszöknie, majd családjával együtt Lengyelországba menekült. A fiatal Balassi első irodalmi műve 1572-ben – tehát közfeltűnést keltő, pozsonyi szereplésének évében – jelent meg Krakkóban.

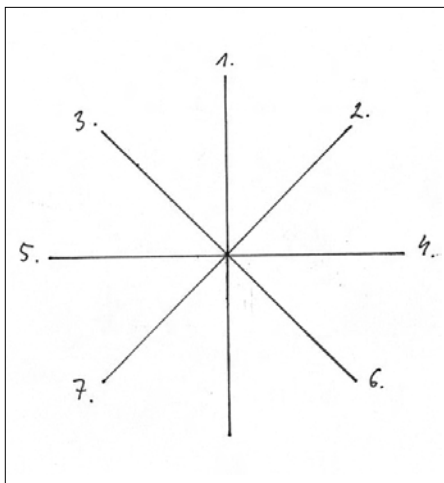
Soltész István „El kell menni katonának” (1981, 173. l.) című munkájában a következőket olvashatjuk: „A botos pásztortáncokban nagyon sok a természettől elesett elem. A botforgatások, támadó vagy védekező helyzetek annak korai katonatáncjellegére utalnak, s a bot ez esetben valamilyen harci eszköz, leginkább kard jelképe a botostáncban. A botos mozdulatok között fellelhetjük a katonai fegyverforgatás emlékeit, s a katonás mozdulatok táncá alakulását is nagyon jól nyomon tudjuk követni.”

Hidán Csaba László így ír a botolókról: „A magyar botos tánc (botoló) egyik részében a botot botként, a másikon kardként (szablyaként) használják (lásd a Kalotaszeg-vidéki, györgyalvai botlót, vagy a szatmári páros táncot), amely valójában eltáncosodott formagyakorlat. A „hajlított botos alkalmazás” során a szablya vívástechnikája köszön visza, amely lényegesen különbözik a kardtól.” Hidán Csaba László szíves közlése nyomán említjük, hogy ő még látta az 1980-as években a Kolozsvár melletti Györgyalván Gaskó Istvánt (Pitti bácsit), a népművészet mesterét szablyás táncot jární, aki táncát tisztelgéssel kezdte.

A BARANTA

A baranta a magyarság által kifejlesztett, ősi harcművészeti stílus, a mozgáskultúra és a harcművészeti tudás fejlesztésére. Ennek a mozgásanyagának a kialakulásában fontos szerepet játszottak a régi fegyveres- és eszközös harci táncok, amelyek valójában a harci képességek „iskolagyakorlatai”. A barantaszövetségek ma is őrzik az ősi szablya-használat hagyományát. Fából készült szablyát használnak, és rendszeresen rendeznek szablyavívó versenyeket. A Felföldi Baranta Szövetség elnökének, Kopecsni Gábornak (Dunaszerdahely) jelenleg még előkészületben lévő, „A baranta botharca” című könyvének „A botforgatások küzdelmi jellemzése” című fejezetében található az alábbi ábra, amely a táncok botoló gyakorlataiban előforduló botvágásokat mutatja be, amelyek megtalálhatók a huszár-hatvágásban is (lásd a következő ábrát):

Kopecsni Gábor a következőket írja: „Ahhoz, hogy a táncok botoló gyakorlatait értelmezni

tudjuk, elengedhetetlen megemlíteni a híres huszár hatvágást (Gömörben hétvágásnak is nevezik!). A botlót magát is hívják úgy, hogy botvágás, hatvágás. Nem véletlen! Ha harci szemmel elemezzük a botoló mozdulatokat, megtaláljuk benne a hatvágást. A félreértés elkerülése érdekében mindjárt leszögezem, hogy ez nem azt jelenti, hogy a jó botforgató táncos juhász mesterien értett a szablyavíváshoz. Az érdekesség a mozdulatok tökéletes egyformasága. Arról nem is beszélve, hogy ugye a már említett tánc történeti kutatások is alátámasztják a botoló fegyvertánc töredékét...

Ha a hatvágás szerint elemezzük a botoló ütéseinek nyomait, akkor kezdhetjük a fejre való ütéssel. Ezt az ütést legtisztábban kifejezi a cigány- és a hortobágyi botoló. A cigánybotlóra jellemző, hogy mielőtt ütnek a bottal, alulról felfelé forgatnak egyet, mintegy lendületet adva az ütésnek. A hortobágyi botolóban felülről, egyből jön az ütés...

A zalai botoló, ami ugye nem táncos botoló, de harcszerűségét egyértelműen kifejezi, oldal- és nyaki irányokba való ütései egyértelműen küzdő jellegűek. A gömri botolóban és a hortobágyi táncokban is megtaláljuk az oldalra történő ütést...

Az oldalsó ütések, ami a hatvágásban a has irányába történő vízszintes vágás, a cigánybotolóban találtam meg. Leszámítva természetesen a zalai botlót, amiről szintén elmondhatni, hogy oldalirányú ütései harcszerűek.

Az alulról jövő vágások botos ütései szintén megvannak a botolóknak. Ezek alapiránya a visszafelé forgatás, azaz az előre forgatás ellentétje. Az előre-visszafelé forgatás szinte mindegyik botolóban megvan, a somogyi, szatmári, nyírségi, hortobágyi, gömri, stb. botolóknak.

Itt jegyezzük meg, hogy a botolóban előforduló vágásokat bemutató ábrán a sorrend eltér a „huszár-hatvágás” sorrendjétől, de az

összehasonlításnál nem is a sorrend, hanem a vágások irányának azonossága, „a mozdulatok tökéletes egyformasága” a döntő. Tudnunk kell, hogy mind a botolóban, mind pedig a „hatvágás”-ban jelentős szerepe volt a magyaros, rögtönzösen alapuló gondolkodásmódnak – ez jellemzője a magyar táncnak és a magyar népzenenek is – , és ehhez volt kiváló fegyver a fokéllal ellátott, „trükkös” szablya. Roworth szablyavágásokat bemutató iskolagyakorlatánál már utaltunk rá, hogy állandó sorrend alkalmazása esetén a támadó szándéka könnyen kiismerhető lett volna.

KÖNNYŰLOVASSÁC, HUSZÁROK

Franz von Suppé „Könnyűlovasság” című operettjéhez írt nyitánya üde színfoltja az európai zenekultúrának. Azt viszont már nekünk, magyaroknak kell számon tartanunk, hogy a „Leichte Cavaliere” című, kétfelvonásos operett (1866) szereplői magyar huszárok. János huszárőrmester az 1. felvonásban (Nr. 6. Finale) így énekel: „Magyaren-lust, Husaren-leben, kann es schöner Stand nich geben!” (Jókedvű, magyar huszár-élet, ennél szebb sem lehet!). Carl Costa szövegében az „A jó lovas katonának...” kezdetű dalunk „Hej élet, be gyöngy élet, ennél szebb sem lehet!” verssorát fedezhetjük fel...

A császári-királyi hadsereg lovassági takaródója (Dienst-Regiment, Cavallerie, 1807) – amit 1848-ban a lovas nemzetőrség, majd a kiegyezés után az önálló magyar hadsereg lovassága is átvett – az egyik legszebb, leghangulatosabb trombita-jel, és egyben kedvelt eseménye volt a magyarországi települések életének. Ennek a trombitajelnek állított emléket Suppé a Könnyűlovasság-nyitány „fenségesen” (Maestoso) megszólaló, bevezető részében. (Ruzitska mintegy 40 évvel korábban ugyanezt a büszke tartást sugárzó, „Felségesen. Maestoso” előadói utasítást jegyezte be Bihari „Hatvágás verbung”-ja elé.) A Könnyűlovasság-nyitány „Allegretto brillante” részének ritmikája a lovasvágta patadobbanásait idézi fel, az „Andantino con moto” szakaszban pedig verbunkos Lassú hangzik fel.

A szabadságszeretettől táplálkozó, méltóság-teljes, büszke verbunkos tánc- és zenestílus egy töről fakad azzal a nemzeti karakterrel, amely a magyar huszárság hősi tetteit vezérli. A huszárok harcmódorában, mentalitásában a korábbi évszázadok lovas hagyománya, virtusa él tovább. A huszárságról kialakult kép, és a hősi hangvételű verbunkos táncmuzsika összekapcsolódásának eredménye az európai népek tudatában az a hősi karaktert kifejező „magyaros arcél”, amelynek

kialakulásában jelentős szerepet játszottak az osztrák örökösödési háborúban (1741–42) harcoló magyar huszárok, főként Hadik András huszárai. A Beethoven III. szimfónia fináléjában megszólaló verbunkos epizód kapcsán erről írja Ujfalussy József: „az európai közvéleményben a magyaros karakter egyúttal hősivé is válik”.

„Az igazi magyar tánc a lassú verbunkos” – mondja Csokonai (1799), aki ebben a táncstílusban egy régi hagyomány folytatását látja, míg Berzsenyi a „hősdalt” hallja ki belőle – akárcsak Beethoven –, és „a legszebb hősi érzelmek pompás vegyüléke”-ként említi (Poétai Harmonisztika, 1833, XX. fejezet). Igen jellemző, hogy a paripát kedvelő magyar fiatalok sokkal szívesebben állnak huszárnak, mint a gyalogsághoz „bakancsos”-nak.

A hősi karaktert hordozó magyar huszárság mintegy előkészíti Európában a „hősi” verbunkos zene- és táncstílus megérkezését. A német romantikus költészet egyik legnagyobb alakja, a csatádi születésű Nikolaus Lenau (1802–1850) – akinek édesanyja Maygraber Ferencnek, Pest főügyészének volt a leánya – Pesten és Tokajban nevelkedett, majd tanulmányait nagyszüleinél, a Bécs melletti Stockerauban folytatta. Később így emlékezett erre az időszakra: „Nagyszüleim, akik igen tehetős emberek voltak, havonta 7 gulden zsebpénzt adtak nekem, hogy mindenféle művészettel kapcsolatos dőreségre pazaroljam. Egyszer huszárokkal akadtam össze, beszélgetni kezdtem velük magyarul, és nekik ajándékoztam a zsebpénzemet, itatra.” (Castle: Lenau und die Familie Löwenthal, 112. l.)

Lenau egy másik alkalommal így nyilatkozott a huszárokról: „Szeretnék olyan tősgyökeres, tüzes, nyílt és természetes, huszárosan bátor és jószívű lenni, mint ők...” (Max Koch: Lenaus Werke, 47. l.) Guarnerius hegedűjét 1832-ben Amerikába, Nebraskába is magával vitte, ahol többek között szívesen játszott Bihari-verbunkosokat, és különösen a Rákóczi-indulót. Amikor Bedfordban, egy zártkörű előadáson a Rákóczi-indulót játszotta, annyira tűzbe hozta King amerikai író, hogy az utána „hurrah magyar” kiáltásban tört ki. (Major E.: Fejezetek a magyar zene történetéből, 89. l.) Jacobi Károly hasonló esetről számol be a Rákóczi-indulóval kapcsolatban (Egyetemes Philologiai Közöny, 1859-1936; 1902), és arról ír, hogy amikor Lenau, barátjára várva, az egyik kőszegi kocsmában eljátszotta az indulót, a lelkesen éljenző parasztok egyike meg is jegyezte: „Te bizonyára cigány fia vagy!”

Lenau „Die drei Zigeuner” című verse nyo-

mán Liszt énekhangra írt művet 1860 júliusában (zongorakísérettel és zenekari kísérettel). A költemény három szereplőjéről „A cigányokról és a cigány zenéről Magyarországon” című könyvének 42. fejezetében is megemlékezett (110–112. l.), mint akik „a szabadság kihívó megvetésével fitymálják a föld minden rangját”, és a társadalmi előnyök mögött rejltő hiúságot. 1864-ben Liszt elkészítette művének hegedű-zongora változatát is. Ennek kibővített átdolgozásaként jelent meg 1931-ben Hubay Jenő „Ungarische Rhapsodie” című kompozíciója, hegedűre és zongorára (Universal).

Lenau 1843-ban, barátjának, Beck Károlynak írt levelében összehasonlítást tett a Marseillaise és a Rákóczi-induló között: „Az előbbi egy, már a szabadság levegőjében élő, s azt megtartani akaró nép indulója, míg az utóbbi a szabadság kivívására lelkesít, egy elnyomott nép elfojtott keserűségével, élniakarásával.” (Sonnenfeld Zsigmond: Lenau Miklós élete és művei, Bp., 1882)

Itt említjük, hogy a Rákóczi-induló megszerkesztője egyesek szerint Bihari János volt, aki az 1820-as években gyakran muzsikálta. A híres indulót Liszt egy szűkebb baráti körben már 1823-ban eljátszotta, és 1838 december 29-i, majd 1840. január 4-i és 12-i hangversenyén nyilvánosan is előadta, „fantázia alakban”. Az 1830-as évek végén Erkel is játszotta, „erdélyi modorban”. 1846 februárjában hangszerelte meg, és vezényelte a Nemzeti Színházban hatalmas sikerrel Berlioz, majd júniusban ifj. Johann Strauss. Reményi Ede 1849 májusi, debreceni hangversenyén szintén előadott egy Ábrándot „a Rákóczi-induló fölött”. A darabot az 1850-es években rendőrileg betiltották. A Liszt-levéiben említett Pócsi Laci mégis játszotta, ezért börtönbe vetették. A tiltás ellenére Reményi Ede – aki a szabadságharcban való részvétele miatt 10 évig emigrációban élt – 1860. január 30-án, ráadás-darabként adta elő a pesti Nemzeti Színházban, és játékát a közönség állva hallgatta végig (lásd Albrecht főherceg február 6-án kelt, Bécsbe küldött jelentését Thierry rendőriminiszternek). Ekkor Protzman rendőrfőnök eltiltotta Reményit a további fellépésektől. Csak két hónap múlva léphetett fel ismét, és ekkor vette kezdetét Reményi Ede Rákóczi-átiratának példátlan diadalútja Magyarországon.

A huszárság történetének ismertetését folytatva említjük, hogy már egy 1403-ban kelt okmányunk huszárcapitányról, egy 1432-ből és 1449-ből való dokumentumunk pedig huszárokról tesz említést. Mátyás király 1481-ben írt, latin nyelvű levelében állandó seregének könnyűlovasságát már „hussarones”-

nek nevezi. Ezek a lovaskatonák fűrge, edzett lovakon, hosszú kopjakkal, szabályával, fokossal harcolnak. A XVI. században Báthory István lengyel király szervez huszárcsapatot testőrség jelleggel, és hasonló lovasságot állít fel IV. Iván orosz cár is, „guszári”-nak nevezve őket.

Tököly seregének egy része külföldre menekül. Franciaországban a tiszteket szívesen osztják be a könnyűlovassághoz, a közlegényeket pedig a francia lovassági tisztek mellé, lovásznak. Elismertségüket jelzi, hogy egy francia tábornagy (a luxemburgi herceg) közülük kétszázat a zsoldjába fogad, és magyar tiszteket ad melléjük.

A Rákóczi-szabadságharcot követően sok magyar huszár kerül Poroszországba, Bajorországba, Franciaországba, ők szervezik meg az első porosz és bajor huszár csapatokat. Franciaországban gróf Bercsényi László állítja fel a második huszárezredet.

Mária Terézia uralkodása alatt különösen nagy hírnévre tesznek szert Hadik András (1710–1790) huszárai. Viktor Emanuel olasz király gróf Bethlen Gergelyt, az 1848-as szabadságharc huszár-ezredesét bízza meg, hogy alakítsa meg magyar lovasokból az „Usseri di Piacenza” ezredet. 1860-ban, Garibaldi seregében két huszárszázad alakul magyarokból, akik különösen a Capua melletti döntő ütközetben tüntetik ki magukat. Kovács Mihály az Egyesült Államokban szervezi meg a lovasságot.

Talán ebből a rövid történeti áttekintésből is kiderült, miért övezte dicsfény Európában a magyar huszárságot, a híres könnyűlovasságot, és hogyan lett a huszár elnevezés az elsőprő lendület, bátorság, hősiesség szinonímája. Ezért vált a leghíresebbé Bihari verbunkosai közül a „Hatvágás”, és ezért hallgatjuk ma is szívesen Suppé Könnyűlovasság-nyitányát.

Takarodó-trombitajel, lovasvágta-patadobbanások, lendületes huszárszablya-vágások – mindezek ott rejtőznek Bihari és Suppé művében, de erre emlékeztet bennünket Hadik András lovasszobra is, fenn a budai várban.

Az 1840. január 4-én, a pesti Nemzeti Színházban történekről Liszt még aznap éjjel beszámol Madame d'Agoult-nak írott levelében. Az ünnepi küldöttség „felővezé rám a kardot, a Nemzet nevében” – írja. És miközben erőt sugárzó, lelkes beszédben idézi fel a díszes szablya által jelképezett „régicőség”-et, saját óhaját is megfogalmazza: a jövő Magyarországnak a szellemi és alkotómunkával végzett dicsőséget kívánja. És talán ez a 200. évforduló legfontosabb üzenete.

Rakos Miklós